

[1–2021]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

[1-2021]

Fakulta
humanitních
studií UK

Faculty
of Humanities,
Charles University

Obsah | Contents

Editorial – Theoretically Informed History Writing and Present-Minded Questions	5
---	---

1. Studie a eseje | Studies and Essays

WILLIAM O'REILLY – The Risky Business of Migration. Interdisciplinary Approaches to Decision Making and Risk in the Study of Migration <i>Riskantní migrace: Interdisciplinární přístupy k rozhodování a rizikům ve studiu migrace</i>	11
--	----

RADMILA ŠVAŘIČKOVÁ SLABÁKOVÁ – Orální historie v druhém desetiletí 21. století: od reflexivity a komunity k extremitě a pandemii covidu-19 <i>Oral History in the Second Decade of the 21st Century: From Reflexivity and Community to Extremes and Covid-19 Pandemic</i>	37
---	----

LENKA HANOVSKÁ – Modernizace české filozofie na základě zvýznamnění pojmu osoby. Je personalismus Ferdinanda Pelikána a Karla Vorovky formou individualismu? <i>Modernisation of Czech Philosophy Based on Emphasising the Concept of Person: Is Ferdinand Pelikán's and Karel Vorovka's Personalism a Form of Individualism?</i>	59
---	----

JAN POTOČEK – Melancholie a sebevražda v díle Roberta Burtona <i>Melancholy and Suicide in the Work of Robert Burton</i>	84
--	----

2. Diskuse a rozepře | Discussions and Disputes

VERONIKA ČAPSKÁ – 'I feel like I am a hybrid myself'. An Interview with Professor Peter Burke (University of Cambridge) <i>„Sám se cítím jako hybrid“. Interview s profesorem Peterem Burkem (University of Cambridge)</i>	109
--	-----

MILENA BARTLOVÁ – Marshal Koněv and the Immaculate Virgin: Some Art-Historical Issues in the Czech Politics of Memory <i>Maršál Koněv a Panna Marie: Uměleckohistorický kontext české politiky paměti</i>	130
---	-----

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

PAVEL HIML – <i>Pozorovat, popsat, stvořit. Osvícenská policie a moderní stát 1770–1920</i> (Lukáš Fasora)	143
JAROSLAVA HOFFMANNOVÁ – <i>Jaroslav Werstadt (1888–1970). O minulosti pro přítomnost</i> (Tomáš Pánek)	146
MARTIN JEMELKA, JAKUB ŠTOFANÍK – <i>Víra a nevíra ve stínu továrních komínů: náboženský život průmyslového dělnictva v českých zemích (1918–1938)</i> (Tomáš Mašek)	150
ZDENĚK KÁRNÍK – <i>Na úsvitu dějin české sociální demokracie. Od prvopočátků hnutí k základním moderní politické strany (1844–1893)</i> (Tomáš Schejbal)	156
SARAH LEMMEN – <i>Tschechen auf Reisen. Repräsentationen der außereuropäischen Welt und nationale Identität in Ostmitteleuropa 1890–1938</i> (Filip Herza)	159
VÍT SCHMARC – <i>Země lyr a ocele. Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu</i> (Denisa Nečasová)	162
Editorial Note	167
Upozornění redakce	170

VÍT SCHMARC, *Země lyr a ocele. Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu,*

Praha 2017, Academia, 424 s.,

ISBN 978-80-200-2703-0

Název knihy výstižně odráží hlubokou vnitřní rozpolcenost poúnorového období. Na jedné straně uchu lahodící, líbezný zvuk lyr evokující poetické vznesené počínání, na straně druhé syrový chladný dojem z kovu, s nímž se člověku asociují rozlehlé, hlučné a špinavé tovární haly. Snaha o přenesení ráje na Zem, o zbožštění se mísí s brutalitou, surovostí a agresivitou.

Pro Víta Schmarce není období stalinismu v Československu krokem do neznáma, naopak dlouhodobě se mu věnuje a dosud publikoval řadu takto zaměřených studií. Do širšího povědomí odborné i laické čtenářské obce zajímaví se o rané období komunistického panství vstoupil jako jeden z editorů textů Vladimíra Macury *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, vydaných v roce 2008, které představují jeden z nejvíce inspirativních proudů kulturně historického bádání o soudobých dějinách. V roli editora působil rovněž u knihy *Obraz války a konfliktů*, publikované v roce 2016. *Země lyr a ocele* představuje jeho první samostatnou monografii.

Knihla je rozdělena do tří velkých částí, které svým pojmenováním ladí s názvem celého díla – Země konceptů, Země lyr a Země ocele. Uvedeným částem předchází prolog a završuje je epilog. Pokud necháme momentálně stranou poslední dvě uvedené pasáže, tvořící jakési asociativní navození a uzavření tématu knihy, první část Země konceptů více či méně rozsáhle vymezuje většinu pojmů, s nimiž autor v knize pracuje. Terminologické pojednání je rovněž stejně jako další části rozděleno na dvě kapitoly. První z nich se věnuje ideologii, moci, mytologii a totalitarismu a následující socialistickému realismu. Ve druhé části knihy je první kapitola věnována analýze filmu *Zítřka se bude tančit všude*, druhá se zaměřuje na budovatelskou poezii. Celá druhá pasáž má rozeznávat utopické, revoluční tóny pojednávaných děl, cílem je zaměřit se spíše na funkce a role textů, symbolických systémů než jeho konkrétních prvků. Třetí pasáž Země ocele završuje kulturně symbolický náhled do českého stalinismu prostřednictvím budovatelské beletrie a ocel v názvu odráží „industriální poetiku“ analyzovaných děl. První kapitola se v souvislosti se zdůrazňováním kulturního transferu zabývá sovětskými romány, druhá československými. Autor avizuje věnovat se zde zejména postavě socialistického hrdiny.

Na první pohled jasná struktura se ale po prvních stránkách čtení poněkud rozvolňuje. Jak již bylo předesláno výše, prolog ani epilog neobsahují pro odbornou práci standardní součásti těchto pasáží – vymezení cílů, metod, současného stavu bádání apod., či komplexnější interpretaci dílčích poznatků a závěrů práce. Autor se místo explicitního vyjádření uchyluje k poetickému připodobnění prostřednictvím filmu Werckmeisterovy harmonie. Podtitul knihy ale jasně říká, že cílem práce je kulturně historická analýza modelů, mýtů a rituálů českého stalinismu na základě především dobových literárních a filmových děl. Zde se mísí autorovo dlouhodobě zaměření na literaturu a film, dané jeho vysokoškolským studiem. Obdobné je to s metodami. Z četby knihy a užití terminologie – zejména pojetí socialistického realismu jako znakového komplexu – rovněž vyplývá, že její autor aplikuje svoji oblíbenou sémiotickou analýzu, s kterou pracoval i v řadě předchozích textů.

Ono rozvolnění celkového pojetí knihy se projevuje i v dalších ohledech. Jednotlivé kapitoly se podstatně více tematicky prolínají, než je nutně dáno samotným tématem a skutečností, že některé aspekty nelze z principu striktně oddělovat. Příkladem může být teoretické pojednání o subjektu, tedy jednomu z hlavních pojmů knihy, nacházející se nikoli v části Země konceptů, ale v analytické Zemi lyr. Dalším příkladem může být průnik toho, co autor považuje za charakteristické pro obě analytické části: za prvé kladní hrdinové, jejichž reflexe se kvůli široce pojatému subjektu nakonec objevuje výrazně v obou Zemích – lyr a ocele, za druhé funkce pojednávaných děl formovaná v první části jako apely, které má čtenářstvo následovat (například Reprodukuj, Transformuj, Kolektivizuj – exkomunikuj), se vyskytuje i v další části (například Miluj). Jednotlivé podkapitoly jsou rovněž nazvány spíše poeticky s častým využitím citací než preciznějšího kategorizačního vymezení. Výše tematizovaný odklon od obvyklé podoby odborného textu však autor avizuje již v prologu: „je koncipována volněji a uspořádána spíše jako řetěz analýz uspořádaných do tří tematických bloků“ (s. 17.). Právě poslední část citovaných slov autora nejvíce odpovídá charakteru knihy – určitým způsobem uspořádaný řetězec analýz. Při více jak čtyři stranách knihy však tento přístup považuji za poněkud nešťastný. Dané pojetí budí spíše dojem, že se autorovi téma „vymklo z rukou“ a nedokázal mu nastavit jasný rámec, pevnou formu. Čtenář či čtenářka tak není pomyslně vedena po myšlenkových cestách autora, musí si je sama hledat, cíleně sledovat jednotlivé aspekty a podtémata knihy, která jdou napříč celým textem a komparovat dílčí závěry v jednotlivých částech různých podkapitol a kapitol. Dvě krátká shrnutí analytických částí Země lyr a Země ocele situaci výrazněji nezlepšují. Volnější přístup do značné míry potvrzuje i zvolený jazyk knihy, který sice v některých pasážích tenduje až k literárně estetické podobě, obsahuje sarkasmus apod., ale

základ je tvořen přece jen po výtce odborným jazykem se značným množstvím specifické terminologie a cizích výrazů.

Výrazně „rozvolněný“ přístup zvolil autor knihy také směrem k finálnímu soupisu pramenů a literatury. Nejenže mezi prameny nejsou uvedeny všechny užité tituly, ani jeden z filmů, na něž je odkazováno, nebo časopis *Směna*, který je již v prologu avizován jako zásadní pramenný materiál. V seznamu literatury je situace obdobná, navíc se zde objevuje několik zjevných pramenů, což při poměrně krátkém soupisu publikací lze těžko považovat za přehlédnutí.

V souvislosti se zmínkou o pramenech a literatuře se zastavím ještě u dvou aspektů knihy. Vít Schmarc v prologu předesílá dvě důležité věci. V první řadě slibuje, že opustí cestu generalizací a vydá se „zpět ad fontes – do konkrétních fikčních světů“ (s. 15). V seznamu pramenů je uvedeno pouze sedmáct titulů. Pokud k tomu přičteme i další, v knize užitě, ale v závěrečném seznamu neuvedené, pořád to pro danou analýzu, její rozsah a koneckonců i deklarovaný přístup považují za velmi malý počet. Prolog předestírá autorův záměr pojednat socialistický realismus poněkud odlišným způsobem, který je „inspirovaný především aktuálními tendencemi a přístupy v zahraniční literatuře“ (s. 15). Ačkoli zde nejsou opět všechny tituly, závěrečný seznam uvádí pouze dvacet dva publikací zahraničních autorů a autorek (včetně českých překladů). V porovnání se standardy jiných odborných knih považují i tento počet v daném kontextu za velmi malý. Autor totiž usiluje, a také se mu to daří, přistupovat ke zvolené problematice – a to nejen socialistického realismu – jiným způsobem, než jaký v českém prostředí převažuje. Proto by si kniha zasloužila širší paletu užitě literatury (mimo jiné proto, že Vít Schmarc zjevně mnohem více publikací k dané problematice načetl a nechal se jí inspirovat), ale také především již výše zmiňovaný přehled současného stavu bádání. Navíc pro širší dopad kulturně historického bádání o českém stalinismu na současné odborné debaty by to bylo podstatně přínosnější než třeba pasáže o totalitarismu. Má zjevná nelibost s tímto stavem nepramení z přílišného formalismu, nýbrž z toho, že tento „rozvolněný“ přístup výrazně komplikuje další postup jakémukoli čtenáři či čtenářce, který by chtěl s knihou pracovat, popřípadě dohledávat si užitá díla či jiné odborné texty.

A tím mě nutně přivádí k zásadním otázkám významu a role každého výzkumného projektu, tady jakým způsobem může obohatit stávající poznání, jak inspirovat další badatele a badatelky? Uvedený rozvolněný přístup totiž v mnoha ohledech nejenže nechal část usilovné práce na čtenářstvu, ale zároveň nenabízí širší interpretace a závěry. Z rozsáhlých analýz uvedených děl totiž není většinou zcela jasné, zda se jedná o dílčí závěr vztahující se jen k danému románu či básni, nebo o obecnější vyvození. A to stejné se týká interpretací a kontextualizací, které se v kapitolách objevují.

Nutno však říci, že kniha přináší rovněž některá silná pozitiva. Na prvním místě uvedu samotný kulturně-historický směr zkoumání období českého stalinismu. Takto koncipovaných prací je dosud velice málo a Vít Schmarc se tradičně vyznačuje zajímavým a inspirativním přístupem. Na druhém místě musím zmínit základní výkladové paradigma, díky němuž se autor vymanol z dosavadního bipolárního, moralizujícího pojetí, překročil rámec chápání kultury jako institucionální záležitosti historicky poznatelné především analýzou dokumentů centrálních orgánů atd., a naopak pohlížel na tuto oblast jako na symbolický znakový systém ukotvený v nehierarchizovaném, performativním konceptu moci. Na třetím místě považuji za nejsilnější dílčí analýzy pramenného materiálu. Inspirovat mohou pojednání o dobových tendencích ke konzumu, o privátní sféře literárních postav, o motivech vnitřní schizofrenie, erotizujícího objektu, maskulinity atd.

Se *Zemí lyr a ocele* jistě stojí za to pohodlně usednout, začíst se, vyhledat si dílčí momenty a témata, která daného čtenáře nebo čtenářku zajímají, nebo se nechat inspirovat zvoleným teoretickým rámcem. Do celistvějšího obrazu o českém stalinismu si ale každý bude muset tyto části poskládat sám. Kniha bohužel potvrzuje, že mezi psaním kratších textů a monografií leží rozsáhlá Země nástrah a propastí.

Denisa Nečasová
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity